

SIEHEB MUQRAN

(*Miġjuba bil-Malti mill-Germaniż*) *

La taħsbux li kien xi għaġeb minn tal-għajdut inkella xi wiehed minn ta' barra-minn-hawn. Dan is-sieheb jiena ltqajt miegħu fl-Abruzzi, meta darba waħda fettilli noħroġ indur għal-rasi qald l-irdum. Huwa wiehed minn dawk il-bhejjem, li fost il-bhejjem kollha, huma mill-aħjar għalbiex tqatta' siegħa magħhom. Lewnu kien belqi mtabba' bl-isfar; fuq gbinu kellu beż-
buża bajda u fuq rasu żewġ imfjetaħ milwija u jleqqu.

Għażiża mugħejża, kull meta niftakar fil-moġħidija taż-
żmien li hejjejtli dak in-nhar inhoss li għandi narga' niżżikħajr mill-ġdid, X'hajja sabiħa tagħkom li m'għandkom bżonn tit-
tieklu għal hadd (1) u minn hadd ma jimpurtakom! Intom tqacċtu l-haxix mingħajr xejn ma titħassbu jekk taħt dik il-
blata hemmx mistrieħ xi Ċesri jew Ċesri ieħor kitebx dak id-
distku bil-latin safi u mirqum. Intom ma' tqisu xejn ma' min tagħmluha; niftakar, jiena rajtkom toqomsu l'hawn u l'hinn mal-qżieqez fil-misraħ ta' Orvieto, u li ma kienx għax fil-biben tal-knisja kien hemm il-għassies kollu tehdid, kieku intom bqajt deħlin bħal kieku xejn taħt l-Aħħar Haqq ta' Signorelli u għamiltu l-gabrijoli taħt l-isbaħ koppla ta' l-Italja.

Oh, intom ma tirtmew quddiem hadd! u dan joqgħodilkom sewwa. Mhux li kieku dawk ta' żewġt irgħla kienu bħalkom, mingħajr ebda tirbit ta' ċerimonji! Fl-irħula mbagħad u fuq l-irgħla l-hlusija tagħkom hija wisq akbar. Għalikom kollox sewwa; lilkom xejn ma jdejjajqkom; kullimkien, fejn issibu l-mergħa, hija art twelidkom. Intom twettqu ċ-ċajt minn tagħkom, hemm, fl-irziezet ta' madwar il-Gran Sasso daqs kemm xejn inqas fit-trieq Appja ta' Ruma qalb l-Ingliżi, il-kbarat tal-knisja u l-imħallfin.

Bhejjem oħra jitgerrxu minna; oħrajn huma mkabbrin wisq bihom infushom sabiex imissu magħna; oħrajn għandhom minn dak iċ-ċajt mohbi illi xejn ma joqgħobna. Imma intom il-hlejjaq l-iżjed dħulin u bnedmenin fost il-hlejjaq ta' erba' saqajn. Intom għandkom xeħta l-iżjed kbira għat-tixrik magħna. Bil-kemm inkunu raddejna lil xulxin "Il-jum it-tajjeb" u "kif inti?", li intom ma tibdewx tferrgħu fi qlubna s-satriet ta' ruli-kom il-bhejjemija. U intom tharsu lejna b'għajnejn hekk kiebja u niffeda li aħna ma nistgħux nagħmlu ieħor; bil-qajl jew min-
għajr qajl aħna nħossu li għandna noħroġu ruħna quddiemkom

* Der gehörnte Reisekamerad ta' H. Federer.

(1) = tittieklu għal wiehed = tiddependi minn wiehed; bħalma fil-qawl: Min jittieklu għal bormot ġaru, jibqa' bil-ġiuh.

sabiex nuruhielkom. Jiena ma nithammar xejn jekk ikoll nurikom il-frughat u l-hizunijiet, id-dwejjaq u l-ghafsiet ta' qalbi U ghaliex ghandi nkun nizimum li nurikom dana kollu, ja hlejjaq ta' geddum wiesa', imnieher catt tawwali u qalb safja u horra?

Intom twiegbu ghat-tnehid taghna bi kliem farragi li jin-zlilna fi qlubna. Jiena nifhimkom. Intom tgħidulna: "La tih-dux kollox bil-kbir, ja bnedmin ekejkunija! Kollox imur sewwa, kollox imur sewwa—Biss la teqtghux qalbkom! zommu raskom il'fuq—U xi kulltant uru ftit il-qrun ukoll! imbagħad, wara, mejqu (1) bil-ferħ kemm tridu!"—Din hija, bejn wieħed u iehor, it-twissija sabiha u fejjieda li hemm fit-tiklima (2) tagħkom.

Mela, darba, fost l-ohrajn, jiena hrigt wahidi qalb il-widien imbegħdin mid-dinja u qbadt trieq li kienet twassal il'barra sakemm sibt ruħi fil-barr għal kollox. Hawnekk giet quddiem ghajnejja t-twissija ta' ktieb-is-safar fuq l-Abruzzi: Harsu ruħikom mill-hallelin u mill-qattelin. Dina bdiet tagħfas fuq qalbi; u ziedet tagħfas u tagħfas iżjed iżjed ma l-gholjiet saru xagħrija li kienu donnhom għandhom il-mewt bil-qiegħida fuq blathom, u iżjed mal-hondoq sar iżjed|dejjaq u għamieq u mdel-lel mis-sigar, li t-thaxwix tagħhom kien donnu mganqal minn xi halliel moħbi jew minn xi hanex semmiem. Li kieku minnfloki kien hemm San Frangisk t'Assisi dana kien isaffarlek xi għanja qaddisa bi hlusija mill-akbar. Jiena wkoll saffart, imma gagħ-alni il-biza' li kelli fuqi. Minnufih... is-sema biss jaf mi mnejn... nara hemm quddiem mogħza ekejena, b'dik ir-ras tagħha iebes, iżda ta' wahida twajba u għaqlija, b'dawk il-qrun felhana u dawk il-ghajnejn bla lewn imma habbieba. F'hin wieħed araha tmej-jaqli b'ton kollu hena barranija. Minn fuq sidri wegħet bħal blata u bdejt inkellimha bl-isbah taljan li naf jiena: *Ti saluto, mia cara, cara caprina*. Insellimlek, gedida għażiza, għażiza tiegħi!—Inmellisha fuq daharha u hija minnufih tibda timxi miegħi, kollha ferhana. u żzomm dejjem max-xellug bl-akbar edukazzjoni ta' wahida taljana. "Minn fejn inti gejjja, sabiha tiegħi?" nistaqsi jiena. "Minn hemm fuq, *Signore*, fir-raħal San Carlo ngħammar jiena." — "U ma tibza xejn mill-barranin?" židt ingħid jiena.—Hija thares lejja b'harsa ta' žebliħ u twiegeb: X'inhu, ma kontx inti jewilla dak li ftit ilu kien qiegħed isuffar? Inti flien bla hażen ta' xejn. Dana jarah u jifhmu kulhadd minn sitt mili bogħod."—"Iva, iva tassew, il-ħaqq miegħek, għażiza mugħeja. Jiena nitolbok b'kalbi kollha, ibqa', jekk jogħġbok, ma' genbi. Jiena niddejjaq noqgħod wahidi f'dawn l-inħawi."—"Jiena noqgħod, iva, biss nehħi d-dwejjaq, *Pellegrino!* Jiena nieħu pjačir, meta l-bnedmin jithaddtu miegħi bħal ma wahida minnhom. Tabilħaq li inti tithaddet taljan imħatbe, imma

(1) = ghajtu "meqq" bħal-mogħoż.

(2) minn kellem, bħal *tistima* minn *sellem*.

jiena għal bżonn nifhemek ukoll. Komplu għid immela.—F'dan il-waqt jiena nistħarreg sewwa għall-ewwel darba s-sabiha tiegħi, u nara kemm għandha mill-bnedmin f'harsitha, kemm taf tagħti l-lewn lit-timiq tagħha; kemm taf issamma' shih in-nom u thennen qawwi l-verb u tagħti dejjem lis-sentenza dik il-waqqha hekk hekwa u tal-qalb li ggagħalha ddoqq kisha sentenza minn tat-Tasso.

“Imma, għażiża, sabiha muqrana, fejn insib xi kenn il-lejla? fejn niltaqa' ma' xi bniedem tajjeb?”

— “Iva, habib, eja miegħi, jiena sejjra hada r-ragħajja tiegħi. Dawn ukoll iħossu ruħhom ftit imbezżgħin hawn fil-miġbel, nofs rotob u nofs imdejqqin bħan-nies tal-iġbla. Imma dan m'għandux x'jaqsam. La tarani hdejk hawnhekk, niċċaċċera ferħana miegħek, aħseb li aħna bħalkieku aħwa u ġib ruħek miegħi bħal ma bniedma bħalek.”

— “Nizzikħajr elf darba, *Signorina*, jew *Signora* jmissni ngħid?”

— “*Signora*,” wiegħbet il-moġħża b'tusija ta' omm.

“Mela, *Signora*, isma' ftit, jiena għad baqqhali kemm xejn tal-biża'. Il-kotba ta' fuq l-Abruzzi jgibu kull xorta ta' hwejjeġ koroh” “Halli dan għaliġa, *Pellegrino*. Il-kotba? Hmm! dawk huma hwejjeġ tal-genn”—U bil-qima kollha refgħet harira denbha...

U hekk hija baqqgħet tpassi ma' genbi, dejjem max-xellug tiegħi, daqqa tħokk miegħi bid-daqna, u daqqa twarrabha minni, daqqa tnittef xi haxixa minn xifer it-trejqa u daqqa tmissli idi biex titlobni xi haġa, x'imdaqquet ukoll iġgebbidli xi haġa minn buti bil-galbu kollu ta' waħda taljana mrobbija tajjeb sewwa u mbaġħad tghidli: *Grazie!* u targa' titlobni u tisraqli u f'hin wieħed, bejn haġa u oħra, tħarrifi fuq il-għoljiet tajjbin għall-mergħa. Ix-xitwa hija niedja u kiesha, li minnha bba f'hekk in-nies jitgeddsu ma' xulxin. Izda mal-ewwel riħ shun in-nies titla' fuq il-qcaċet. Iz-żerġha tinbet f'daqqa; imbaġħad halli għall-għanejjaq, u l-gidien jimlew żaqqhom bil-kif u żzejjed, għad li ma jonqosx min wissihom kemm jiflaħ. Lisfel, mhux darba jew darbtejn ikun hemm xi naqra ta' dib. Għalhekk, il-dik in-naħa mmorru erbgħa erbgħa u hamsa hamsa, inżommu kemm nistgħu flimkien u bi qrunna l-quddiem halli dak ix-xifajk ma joqgħodx jizzattat. Eh! *Signore*, darba kienet sabiha tassew u tqum il-flus, hemm lisfel f'Benozzio. Konna tlieta biss minn tagħna, jiena l-iżgħar waħda, zija minn tiegħi, xiha daqs għakka kif ingħidlek jien, u zijuwi. Lil dana konna nsejjhulu d-Daqqun, għax leħitu kienet tasallu sal-art. Malli xammejna riħet id-dib, il-għerq ta' botbot wissiena biex noqogħdu għat gwejjdin u qalilna biex nibqgħu newtralni, fil-waqt li huwa jaħbat għall-mingħul; għaliex huwa ried jagħmel kollox waħdu, u wiċċu ma kienx jagħtih li jitlob il-għajnuna lil waħda sinjurina

xwejjha u lil tfajla. Mela l-biċċa ta' dib oħxon, miswaf u ixheb wasal. Ahna bdejna nirtogħdu, meta ħin bla waqt naraw il-zijuwi jbaxxilek rasu kollu qilla u b'heffa tal-għaġeb iwahħal daqqa fuq geddum id-dib hekk qawwija li waddbitu lura ma ngħidlekx kemm; zijuwi jbus, jirromba bil-qrun, jarga' ftit lura, jirromba mill-gdid, isus, iqarnan, jibboksja b'mod li d-dib ma kellu ebda żmien jieħu n-nifs u ma' l-ewwel serħa li tah d-Daqqun—għax zijuwi kien jaf ukoll iħares ir-rwiegel tas-sarar—żgħira ħafif ħafif. — Dana kien hemm fuq, fuq Monte Penozzio. In-nies għadha ssemmiha. Grajja sabiħa, mhux tassew? Iz-ziju Daqqun ta' min igibu fil-kotba ta' l-iskejjel, bħal m'hu miġjub Garibaldi.

—Sabiħa tassew; iżda għidli, gedida, jekk jogħġbok, hawnhekk m'hawnx xi ftit ilma? Għandi għatx tal-biża'." "Oh! intom il-bnedmin —*povera gente*—dejjem għandkom il-għatx jew il-għuħ; waħda mit-tnejn għandu jkollkom. Mingħajr dubju, intom il-koll morda bl-istonku. Eh! li kien jista' jkun ikollkom stonku ta' mogħża, jiena nisthajjel li kontu tibdlu l-qari, il-ktiba u t-tagħdid miegħu."

"Kollu minnu dan, oħti; imma li kien jista' jkun ikollu mqar belgħa ilma!"

"Qajl, qajl; stabar daqsxejn; fi kwarta ta' siegħa nsibu x-xmajra Mazza; hemm ikun hemm qatra ilma għalina t-tnejn."

"*Grazie, grazie*; dan ifarragli qalbi. Mela ssokta ċċaċċar. Bi kliemek jiena ninsa l-għatx. Għandek xi bieb oħra hawnhekk?"

"Hmm! hemm il-għorieb, il-qżieqeż, in-nghaġ, il-fniek tal-barr u l-volpijiet.

"Għidli xi haġa fuqhom, *Signora*."

"Mal-għorieb immorru tajjeb. Biss għandhom li huma ftit imgerrxin iżżejjed u ma javdawx ruħ li tkun tliet passi bogħod minnhom.—Inti l-irħieb ta' żmien il-qedem tafhom, taf kif kienu jgħixu fix-xagħri. Tajjeb wisq, ara, il-għorieb bħalhom; tilfu kull mess mad-dinja. Huma ma baqagħilhom ebda sura ta' min jagħmilha man-nies, u għalhekk ahna ma nissugrawx iżjed noħduhom magħna qalb it-tajfa għolja."

"U l-qżieqeż u n-nghaġ, *Signora*?"

"M'għandniex xi ngħidu, wara l-għorieb jiġu dawn it-tnejn bħala l-akbar ħbieb tagħna. Minn fuq dahar il-qżieqeż ingħaddu siegħa għielha. Huma maħmugin wisq, hej, u għafsin ukoll, iżda minn tagħna għall-aħħar. Għal mogħża waħda huma lesti biex ihallu sonzithom tiddeweb. Iżda n-nghaġ, *per bacco*, li intom tqisu bħal ħrief bla ħitija u ta' sabar, għandhom, jekk jogħġbok, għira daqshix għalina. Bla fehma daqs it-tagħsida. Moħhom dejjem biex igħadduna u jkunu ahjar minna. L-aħħar tfahħira tagħhom, li jreddnuha ta' kulljum, hija din: Ix-xiwi tan-nghaġ

hnwa aħjar mix-xiwi tal-moghħza. M'għandhom ebda ħass ta' ġieh għalihom infushom. Min qatt jithaddet mix-xiwi tiegħu n-nifsu? Ruħ ta' lsir imsejken, biss u biss, tista' titthaddet hekk! Mhux minnu, *Signore*? — U għal dak li jmiss il-fniek tal-barringhidlek li huma ħelwin, imma moħhom ftit ħafif. Ahna nistgħu nidħku bilhom kemm irridu. Biss li ngħidulhom: Oq-għodu ġewwa, hawn wieħed bl-ixkubetta; u huma jemmnuna. Bćejjeċ tal-boloh, jekk ixommulna xi riħa ta' pastard jew ta' ġdur, arahom jersqu ħidejna; inma jekk qatt xi werqa taqa' fl-art waqt li qegħdin jieklu, phi, kif jisfaru u jibbiesu; anqas li kellhom ratal ċomb f'daharhom. Ara, lill ħabibi Widintu ngħidlu. "Ma kien xejn għajr werqa taż-żebbuġ, għalkemm setgħet kienet balla daqs żebbuġa" — "X'waħda din, x'waħda din!" iseksek il-fenek — "kif ahna! filli mimlijin bil-ħajja u filli mimlijin bil-mewt. Madankollu kienet werqa żebbuġa, xejn iżjed, ejja mela nkomplu nieklu!" — U bilħaqq kollu, huwa jiekol pitravi u ġdur u ħass daqsna t-tnejn flimkien. Hekk hu tassew!

"Inti fik taqtigħa żmien sabiħa, *Caprina*, u taf titthaddet bil-ħlewwa bħal *Boccaccio*! U taf tagħti lill kullhadd dak li ħaqqu kif imiss"; dana jarah fis kullhadd. Jekk jogħġbok, issokta għid; x'għandkom x'taqsmu mal-volpijiet?"

"Phi! ma' din ix-xorta ta' dbejjeb xtaqt li ma kellna x'naqsmu qatt. Huma aħjen mill-qtates. Izda ahna għandna bejnietna din ir-riegla. Il-lum nemmnu lill-volpi bil-maqlub ta' dak li hija tgħid. Hija tintebaħ b'dan u tbiddel. Għalhekk il-għada ahna nemmnu bil-maqlub tal-maqlub. U l-pitgħada bil-maqlub tal-maqlub tal-maqlub, *davvero*!

"Rastasur, *Signora*, intom filosfi tassew kbar!"

"Din m'hix xi ħaġa ta' barra mid-dinja, *Signore*. Dak li jkun ma jistax joqgħod jaġmel dejjem il-gabrijoli. Barra minn hekk, x'kelma sabiħa din, hux? Hija mnissla minna. *Capra*, *capra*! sejjhilna darba Ċicerun. Issa laħqu żmenijiet ħżiena, sinjur. Jekk wieħed isib zokk ta' pastarda huwa mikfi (1) biż-żejjed. Huwa joqgħod qalb il-blat jixtarr u jarga' jixtarr. Hemmhekk jiġuh il-ħsebijiet l-iżjed għamieqa fuq kull xorta ta' ħwejjeġ. Huwa jaħseb u jistħarreg x'jistax jkun il-ġuħ fis-sew u fil-ħaqq. Huwa xi ħaġa positiva jew xi ħaġa negattiva, jew fuq kolloxx xi ħaġa li m'hi xejn? — U x'inhuwa dan li wieħed ikollu xaba'? U għaliex hemm dejjem din il-bidla, xaba' u ġuħ, xaba' u ġuħ? U fejn tispicċa fl-aħħar din is-sensjela loġika tal-ħajja: fil-ġuħ jew fix-xaba'? Fuq hekk, *Pellegrino* jiena qgħadt darba waħdi waħdi nħammem nofs ta' nhar shiħ, hemm, fuq Monte Benozzio. — Jiena smajt li l-filosfi tagħkom — irrid ingħid biss l-aħjar — jemmnu f'ġenna tal-bhejjem. *Corpo di bacco*, tgħid

(1) = soddisfatt; minn *kefa jikfi*. Miun dal-verb ġejja l-kelma *keffa* li tfsir *nbasta*.

niġu tassew? bil-leġja u bil-ħlieq kollu tagħna u fuq kollox bil-grun ukoll? Tgħid zijuwi d-Daġnun qieghed hemm mn'issa?—Ara, ħa ngħidhielek kif inħossha, jekk dak il-botbot daħal hemm, aħna nixxebilku u niddefsu wkoll. X'jidhirlek inti, *Signore*?

Jiena naħseb ġo fija: le, din biċċa bla sens! Izda minn barra nwieġeb: Jista' jkun, wara kollox, li hemm xi ġenna tal-moġħoż.

"Zitto, zitto, *Signore*, jiena fhimtek; inti ma temminx biha. Imma la tgħidlix haġa b'oħra."

"Gedejda!"—ħennint jiena.

"Intom il-bnedmin hekk intom. Tridu kollox kif jogħġob u jfud lilkom. U mbagħad tridu wkoll il-ġenna kollha kemm hi għalikom biss. Dan ma jagħmlilkomx ġieħ. X'deni qatt għamiltlek jiena?"

"Gedejduna! jiena tassew inkun ferħan jekk niltaqa' miegħek x'imkien fil-ġenna, w ukoll jekk nara lill-qalbieni għam-mek (1) id-Daġnun, emminni! u l-għammtek ukoll u..."

"Basta, *Signore*, basta! Hemm xi haġa iżjed ukoll. X'imdaqqu, meta jiena noħroġ niġġiera fit-triqat tar-raħal tagħna, in-naħa ta' fuq fejn titla' x-xemx, jiena nħoss haġa li tolqotli mnifsejja. O kefrija! intom il-bnedmin intom ħatja għal qtil ta' ġens ieħor. Intom titħadtu bejnietkom fuq il-fwieħa tax-xiwi. Għaliya hija ntiena u għajb kbir. Jiena niġri niġri l'fuq sa ma nasal fil-għoli nett fuq il-blat, u hemmhekk nibda naħseb mill-ġdid ta' filosofu li jien. Arani, bħal issa qieghda naħseb fuq is-sikkina. Ara kif qieghda nirtgħod. Qieghda quddiem għajnejja—iskot, iskot, jiena naf aħjar minnek. Izda għaliex? għaliex? x'għamilnielkom aħna qatt biex iġġibu ruħkom hekk hażin magħna? Halib tajniekom aħna u bhejjem żgħar. Ma tistgħux immela tittennew għalinqas sakemm immutu weħidna? — Imbagħad qaxxruna għalġieħna, u eġelgħulna qrunna wkoll kemm tridu. Izda għaliex toqtluna fl-aħjar ta' ħajjitna? Kun af, Sinjur, li jekk jiena nintebaħ b'xi haġa riesqa lejn għonqi, jiena naqbeż lislef fuq il-blat jew ninxteħet ġo l-ilma qerriedi ħalli bans immut qabel.

Din l-imsejġna ta' bhejma, helwa u haħfa, kienet qieghda tħares lejja l-ħin kollu b'għajnejn mimlija tithir. (2) Jiena ridt kieku nsabbarha. Izda kif, jekk jiena n-nifsi min jaf kemm il-darba kilt ix-xiwi tal-moġħa u li kieku kelli niekol issa wkoll, f'dan il-waqt, kont nargħa' niekol bil-qalb kollha?

"Gedida" bdejt jiena, fil-ħin li mellistilna dak id-dahar iebes tagħna "aħna lkoll għandna darba jew oħra naqbd u t-trieq tal..."

(1) = zijuk

(2) = twiddib biċ-ċanfir.

“Iskot, *Signore*, dan huwa kliem ta' bla fied. Hija haġa ta' b'xejn, b'hal meta wieħed fostkom jixtri għoxrin biċċa b'sold. Izda isma' ix-xmajra Mazza.—Ilma!—Mexxi, isa.

Aħna t-tnejn legligna mill-ħajta ilma irqiqa, li kienet tnixxi minn blata friska u b'hekk insejna l-mewt u l-filosofija. Imbagħad hallejna l'xulxin u morna kulħadd għal rasu.

* * *

Hekk huma l-mogħoż fl-Appennini, tajfa mimlija ħajjiet-irruħ u dwejjaq, ċaċċir u filosofija, ta' qalb kbira daqskemm ta' għaqal.

Fil-għaxija tlajt ir-raħal, izda bqajt mingħajr post fil-lukanda; għalhekk mort għand il-kappillan u tlabtu jekk jistax jagħtini ftit tisjir u nbid, u mbagħad, wara, mitraħ biex nimtedd.

Dan il-bniedem tar-ruħ qalli : Tridx mogħża ?

“Pst, pst,” pespist jiena malajr, “la tgħajjatz!... hemm isfel!... U wrejt il-bur, fejn xi mogħżiet kienu għadhom jirgħu. Għaliya deherli li setgħu jisimgħu.

“Imbagħad... o nuqqas ta' rgulija... jiena kilt mill-mogħża. Il-laħam kien tajjeb qatigh! Izda t-tniggis ta' ġewwa kien aħrax. Ma' kull gidma jiena kont nisma' lilha tingħi minn taħt u rqiq: *Signore*, x'deni għamiltlek jiena ?